

Andmebaasid parlamendi infoteeninduses

Marju Rist (RiTo 4), Eesti Rahvusraamatukogu parlamendiinfo keskuse juhataja

1990. aastad on olnud tähiseks elektroonilise teabe leviku kiirele kasvule. Aina olulisemaks muutub teadmine, kuhu ja kelle poole soovitud informatsiooni saamiseks pöörduda. Andmebaaside kasutusõiguse ostmine on raamatukogude praktikas uus ala.

Andmebaaside valiku, hanke ja koostamisega on Rahvusraamatukogu parlamendiinfo keskuses tegeldud üle kümne aasta. Esimesed sidusotsingud toonases teatmebibliograafiaosakonnas tehti 1989. aastal INIONI ja Üleliidulise Raamatupalati andmebaasides. 1990. aastate alguseks oli Eestis välja kujunenud täiesti uus olukord. Ajakirjandusturule ilmus sadu uusi väljaandeid ning traditsiooniliselt infotöös kasutusel olnud kartoteegid ja trükibibliograafiad ei suutnud rahuldada uute riiklike institutsioonide infonõudlust. Teavet meedias ilmunu kohta vajati väga kiiresti ja üheaegselt mitmest aspektist lähtuvalt. 1990. aastate alguses alustati parlamendiinfo keskuses Eesti ajakirjandust kajastavate majanduse, poliitika, õiguse jt temaatiliste andmebaaside koostamist. Lugejad on andmebaase kasutanud aktiivselt. Artikleid on võimalik leida autori, teema, väljaande nimetuse ja ilmumisaaja järgi, artiklid on annoteeritud ja märksõnastatud, kasutatav keskkond (*ProCite*) lugejasõbralik ja mugav. Plusspoolele jääb kasutamise hõlpsuse kõrval informatsiooni operatiivsus – andmed artikli kohta sisestatakse üldjuhul ilmumise päeval.

Aastas lisandub andmeid rohkem kui 30 000 artikli kohta. Parlamenditeeninduses on Eesti ajakirjanduse andmebaasid olnud eriti nõutavad teemaotsingul, nende põhjal koostatakse ka kolm korda aastas ilmuvat väljaannet "Riigikogu liikmete kirjutised". Peale eespool kirjeldatud andmebaaside kogumi võrguversiooni ISE (*Index Scriptorum Estoniae*) otsitakse võimalusi Eesti õigusbibliograafia (*Bibliographia Iuridica Estonica*) veebipõhiseks kasutamiseks.

Interneti püsiühenduse saamine Rahvusraamatukogus 1992. aastal avas uued võimalused. Seni trükisena ilmunud väljaanded alustasid elektrooniliste versioonide ülespanemist veebi, alates 1990-ndate keskpaigast võis infootsingut teha mitte ainult jooksvate artiklite hulgast, vaid kasutada ka varasema materjali arhiivi. Järjest pakkusid elektroonilisi teenuseid nii Eesti kui ka välisriikide uudisteagentuurid. Peale BNS-i ja ETA saab raamatukogu vahendusel teha infootsingut nii Reutersi, Interfaxi, ITAR-TASS-i kui ka mitme SRÜ riigi uudisteagentuuridest. Tekkis võimalus kasutada sidusandmebaase. Esimene suurem andmebaaside kogum *OCLC FirstSearch* võeti parlamendiinfo keskuses kasutusele 1995. aastal.

Andmebaaside valik

Andmebaaside valikul lähtutakse eelkõige Rahvusraamatukogu kui parlamendiraamatukogu ülesannetest. Tervikuna on nn parlamendiraamatukogu valdkondade (õigus, poliitika, majandus, statistika, demograafia jne) komplekteerimiseks planeeritud ca 40% kogude arenguks ettenähtud summadest. See tuleb omakorda jagada raamatu, perioodika ja elektroonilise informatsiooni ostude vahel. Kui praegu hõlmavad kulutused andmebaaside

ostudeks ühe viiendiku, siis paari järgmise aasta jooksul peaks elektroonilise teaviku hankeks kulutatavad summad ulatuma kuni pooleni kogu komplekteerimise eelarvest.

Esmaseks valikukriteeriumiks jääb temaatiline printsiip. Parlamenditeeninduse vajadusest lähtudes peetakse silmas eelkõige ühiskonna- ja sotsiaalteaduste valdkonda kuuluvat temaatikat, seda nii kohapeal loodu kui väljastpoolt hangitava puhul.

Arvesse võetakse kindlasti ka keeleprintsiipi, eelistatud on inglise, vene ja saksa keel. Euroopa Liidu ühinemisläbirääkimistega on kasvanud mingil määral prantsuskeelsete materjalide kasutamise tendents.

Vähem tähtis ei ole geograafiline printsiip. Infotöö praktika on näidanud, et päringute lahendamisel, eriti kui soovitakse esitada võrdlevaid materjale riikide majanduse, poliitika ja sotsiaalvaldkonna kohta, on esmaseks huvifääriks Euroopa riigid, kõige sagedamini meie lähinaabrid Soome, Läti, Leedu ja Venemaa, ning arvestades meie ajaloolist tagapõhja ja traditsioone, ka Saksamaa. Pakutavad andmebaasid on aga enamasti temaatikalt ja väljaannete valikult USA-kesksed, sest andmebaaside koostamise ja produtseerimisega tegelevad firmad asuvad suurelt osalt Ameerika Ühendriikides.

Lugejate eelistused

Loomulikult arvestatakse ühe kriteeriumina ka lugejate, antud juhul nii parlamendisaadikute kui ka nende tugiaparaadi vajadusi ja eelistusi. Riigikogu liikmete ja ametnike ootuste ja infovajaduse väljaselgitamiseks on Riigikogu Kantselei koos Eesti Rahvusraamatukoguga korraldanud uuringuid. Saadav tagasiside on olnud raamatukogule väga tähtis, sest annab objektiivse aluse tegevuse hindamiseks ja töö kavandamiseks, sh komplekteerimissuundade väljatöötamiseks. Riigikogu Kantselei tellimusel viis sotsiaal- ja turu-uuringute firma Saar Poll aastail 1995, 1998 ja 2001 läbi küsitlusi, kus muude valdkondade hulgas käsitleti elektrooniliste andmebaaside kasutamisega seonduvat. Iseloomulikuna võiks lühidalt refereerida viimase, 2001. aasta kevadel toimunud küsitluse tulemusi. Olulisimaiks põhjusteks raamatukogu külastamisel peetakse tööülesannete täitmist (92,4% vastanuist) ning seejärel enesetäiendamist (88,6%). Kõige sagedamini pöörduakse raamatukokku seadusloome küsimustega, teisele kohale jääb sisepoliitiline sündmus, mis eeldab seisukohavõttu või analüüsi, väga sageli või sageli on sel eesmärgil pöördunud raamatukogu poole 29,8% vastanuist. Tihti on päringu esitamise põhjuseks esinemine ajakirjanduses, seda eriti Riigikogu liikmete hulgas (40,5%). Eraldi on ära märgitud infomaterjalide vajadus kõnede koostamisel, andmete hankimisel analüüside koostamiseks või komisjonis arutlusele tuleva teema ettevalmistamiseks.

Seadusloome küsimuste suur osakaal on andmebaaside valikul asetanud olulisele kohale õigusalsed andmebaasid. Eesti õigusaktide kättesaadavuse kõrval vajatakse päringute lahendamisel teiste riikide õigusinformatsiooni. Raskusi on valmistanud asjaolu, et paljude riikide seadusandlus on kättesaadav ainult vastava maa rahvuskeeles. Nii nt on nõutavad Rootsi, Norra ja Taani õigusaktid, kuid nende ingliskeelset tõlget on võimalik leida vaid osaliselt. Kolleegid teiste riikide parlamentide infoteenistustest on avaldanud selles valdkonnas tunnustust Eesti kogemusele. Eesti Õigustõlke Keskuse aastast 1995 koostatud

andmebaas Internetis (<http://www.legaltext.ee>), vaba juurdepääs Eesti seaduste tõlgetele on olnud abiks teiste riikide analoogse töö tegijaile.

Aastaid on parlamendiraamatukogul olnud positiivne kogemus KonsultantPlus firmamärgi all pakutavate andmebaasidega. Neist on võimalik otsida Venemaa ja Läti seadusi ning seal on ära toodud ka venekeelsed rahvusvahelised lepingud. Materjal on esitatud täistekstilisel kujul, baase täiendatakse regulaarselt kaks korda kuus ning kasutatav tarkvara on igati kasutajasõbralik. Nimetatud andmebaasidest on võimalik leida kokku ligi 43 000 erinevat õigusakti.

Parlamendiinfo keskuse infospetsialistid on korduvalt testinud ühte suuremat, paljude riikide õigusraamatukogudes kasutatavat andmebaasi *Lexis-Nexis*. Siiani ei ole andmebaasi kasutusõigust omandatud Rahvusraamatukogu piiratud rahaliste võimaluste tõttu teavikute hankeks, ost ei ole osutunud jõukohaseks.

Universaalsed andmebaasid

Universaalse temaatikaga sidusandmebaasidest tuleks esile tuua juba eespool mainitud *OCLC FirstSearch*'i (<http://newfirstsearch.oclc.org>). Kahtlemata vajab seadusandja oma igapäevatoös märksa laiaulatuslikumat informatsiooni, pelgalt õiguslane temaatika ei kata infovajadust. *FirstSearch* oma rohkem kui 70 eri andmebaasiga pakub piiramatut infot annotatsioonide, referaatide ja täistekstide tasemel. Olemuselt universaalne, on ta hindamatu vahendusinfo allikas, võimaldades saada värsket teavet nii majanduse, poliitika, õiguse kui ka muude erialade kohta, samuti saab *FirstSearch*'i kaudu teavet ilmuvate ja ilmunud raamatute kohta olenemata valdkonnast. Kuigi alati ei ole võimalik saada materjali täistekstidena, on andmebaas väga populaarne. Praegu on *FirstSearch*'i kaudu juurdepääs 9000 ajakirja täistekstidele.

Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsium on raamatukogule ostnud EBSCO (<http://search.global.epnet.com>), praegu on 89-st kättesaadavad 10 andmebaasi. Parlamenditeeninduses kasutatakse neist kõige tihedamalt kahte – *Academic Search Elite*'i ja *Business Source Premier*'i. Esimene hõlmab 3200 teadusajakirja, mis on kasutatavad täistekstidena. Andmebaasi temaatika on väga lai, kajastamist leiavad sotsiaal- ja humanitaarteadused. *Business Source Premier* sisaldab täisteksti tasemel üle 2000 majandusteemalise ajakirja.

Veel võiks nimetada andmebaasi *World Markets Online* (<http://www.worldmarketsonline.com/>), mis sisaldab ülevaateid 185 riigi majandustingimustest, ära on toodud börsiülevaated, äririskid jms.

Suhteliselt lühikest aega, 2001. aasta kevadest, kasutavad raamatukogu infospetsialistid veel ühte sotsiaal- ja humanitaarteaduste alast andmebaasi nimetusega *ProQuest Academic Research Library* (<http://www.umi.com/pqdauto>). Andmebaasi ostul peeti silmas eelkõige just parlamenditeeninduse vajadusi, sest ta koondab endas suures mahus maailmas aktsepteeritud poliitikaajakirjade artikleid. Andmebaas võimaldab ligipääsu 2500 ajakirjale,

neist 1600 täisteksti tasemel. Poliitikateaduste kõrval on esindatud ka majandus- ja juhtimisalased perioodilised väljaanded. Informatsiooni saab tagasivaateliselt aastani 1971.

Nagu eespool mainitud, on andmebaaside valiku üheks põhimõtteks olnud geograafilise printsiibi arvestamine. Riigikogu, ministeeriumide, Presidendi Kantselei jt põhiseaduslike institutsioonide pöördumistes raamatukogu poole on aastate jooksul stabiilselt ligikaudu veerand päringuist puudutanud Venemaa temaatikat. Varem oli sellelaadse informatsiooni hankimine keeruline ja aeganõudev. Kasutada tuli Moskva ja Peterburi kolleegide abi, eriti heaks partneriks kujunes Riigiduuma raamatukogu. Hoolimata väljakujunenud kontaktidest ja headest suhetest raamatukogude vahel oli see mõlemale poolele kahtlemata tülikas. Lahendus tuli, kui Rahvusraamatukogu omandas andmebaasi *Integrum World Wide* (<http://www.integrumworld.com>) kasutusõiguse. Seni parim andmebaaside kogum Venemaa ja SRÜ riikide kohta sisaldab ajalehtede ja ajakirjade täistekste, uudisteagentuuride materjale, analüütilisi ja statistilisi bülletàäne, kaubandus- ja finantsturu ülevaateid, aadressi- ja telefoniraamatuid, isikuandmebaase, ilukirjandust jpm. Kuna andmebaasi täiendatakse iga päev ligi 10 000 uue dokumendiga, saab kasutaja pidevalt värsket informatsiooni. Samas on vajaduse korral alati võimalus tagasiulatuvalt pöörduda otsingu tegemiseks arhiivi poole.

Oluline roll jääb parlamendiraamatukogus rahvusvaheliste organisatsioonide tegevust kajastavaile allikaile. Tuntuim ja ilmselt ka kõige populaarsem on Euroopa Ühenduse õiguse dokumente sisaldav *CELEX* (<http://europa.eu.int/celex/>). Tegemist on andmebaasiga, mis on kasutatav nii võrguversioonis kui kompaktandmeplaadil. ÜRO ametlikke dokumente otsides tuleks kasutada *UN Official Documents Search'i (ODS)* (<http://www.ods.un.org>), mis sisaldab resolutsioone aastast 1946 ja muud dokumentatsiooni aastast 1992. Andmebaas *UN Treaty Collection* (<http://untreaty.un.org>) sisaldab ÜRO peasekretäri juures registreeritud rahvusvaheliste lepingute täistekste. Rahvusvahelised organisatsioonid pakuvad oma koduleheküljel ka tasuta materjale. Põhjalikumalt on sellel teemal kirjutatud RiTo varasemas numbris (vt J. Makke, Rahvusvaheliste organisatsioonide alane info Eesti raamatukogudes, – Riigikogu Toimetised 3, 2001, 311–312).

Teeninduse tõhustamise eesmärgil alustas Rahvusraamatukogu 2001. aastal projekti, mille eesmärk on koguda, süstematiseerida ja otsisüsteemina kättesaadavaks teha Internetis leiduvad tasuta elektroonilised väljaanded, andmebaasid ja koduleheküljed. Kriteeriumiks on allika usaldusväärsus, pikaajalisus ja komplekssus. Teemavärvate ja portaalide loomine, mis hõlbustab juurdepääsu elektroonilisele informatsioonile, on aktuaalne kogu maailmas.

Oluline tagasiside

Sidusandmebaaside kõrval kasutab parlamenditeenindus arvukalt andmebaase kompaktandmeplaatidel (CD-ROM). Suures osas on tegemist bibliograafiliste, statistika- ja isikulooliste andmebaasidega, aga ka rahvusvaheliste organisatsioonide dokumentide täistekstidega. Bibliograafiliste andmebaaside puhul on otsingul probleemiks jäänud täistekstide puudumine, vajalik viide allikale jääb kasutamata, kui teksti enda hankimine on keeruline ja aeganõudev. Valdkondades, kus oluliseks teguriks on andmete aktuaalsus, eelistab lugeja kahtlemata sidusandmebaase. Teatud puhkudel, nt Eesti õigusaktide pideva

kasutamise puhul oleks vajalik omada andmebaasi nii veebiversioonis kui CD-ROM-il, sest võrguühendus ei pruugi tehnilistel põhjustel alati toimida.

1990. aastad on olnud tähiseks elektroonilise teabe leviku kiirele kasvule. Aina olulisemaks muutub teadmine, kuhu ja kelle poole soovitud informatsiooni saamiseks pöörduda. Elektroonilist teavet pakkuvate firmade hulk, kes oma toodangut aktiivselt reklaamivad, kasvab järjest. Raamatukogus kui olulises infotarbijas nähakse potentsiaalset klienti. Maailmatasemel andmebaaside hinnad on väga kõrged, neid ei suuda alati omandada mitte ainult teadusraamatukogud, vaid isegi ühendustena moodustatud konsortsiumid. Raha kvaliteetsete andmebaaside ostuks tuleks ette näha valitsuse eelarves, see võimaldaks neid kasutada tunduvalt laiemas ulatuses. Kui traditsioonilises raamatu komplekteerimise valdkonnas ja kirjastusturu tundmises on pikaajaline kogemus olemas, siis andmebaaside kasutusõiguse ostmine on raamatukogude praktikas uus ala. Tuleb kursis olla lepinguid reguleerivate seadustega, omandada läbirääkimisoskusi. Kindlasti on oluline ka informeeritus üha uutest võimalustest elektroonilist informatsiooni pakkuvalt firmadelt, oskus leida relevantset teavet, tunda konkreetse lugeja vajadusi ning tagada edastatud materjalide puhul nende kvaliteetsus. Riigikogu liikmete, nõunike, konsultantide ja ministeeriumi töötajate kui parlamendiraamatukogu olulisema sihtgrupi vajadusega on kahtlemata kõige paremini kursis seda tööd tegev infospetsialist, temalt saadud tagasiside on valikute tegemisel olulisemaid faktoreid.

Kasutatud kirjandus

Pihlau, K. (2000). Eesti ajakirjanduse andmebaasid Eesti Rahvusraamatukogus. – Riigikogu Toimetised 1, 279–281.

Sillajõe, S. (2001). Parlamendid teel infoühiskonda. – Riigikogu Toimetised 3, 309–310